

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KONINIE
АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ НАУК У КОНІНІ
UNIWERSYTET NARODOWY W UŻHORODZIE
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
POŁUDNIOWO-WSCHODNI INSTYTUT NAUKOWY W PRZEMYSŁU
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
CHERSONSKA AKADEMIA EDUKACJI CIĄGŁEJ
КВНЗ «ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

**ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY.**

TOM 10: NAUKOWY DIALOG W KATEGORIACH POKOJU I WOJNY

**Pod redakcją naukową:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomyra, Vasyl Pnytskyj**

**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.**

TOM 10: НАУКОВИЙ ДІАЛОГ У КАТЕГОРІЯХ МИРУ ТА ВІЙНИ

**За науковою редакцією:
Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Гльницький**

Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń
2023

Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон
2023

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43
Р 64

Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 10: Науковий діалог у категоріях миру та війни [колективна монографія] / [Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. 170 с.

Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom 10: Naukowy dialog w kategoriach pokoju i wojny [monografia zbiorowa] / [Redakcja naukowa: J. Grzesiak, I. Zymomrya, V. Pnytskyj]. Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń: Poswit, 2023. 170 s.

ISBN 978-617-8003-19-7
ISBN 978-617-8274-75-7

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43

Редакційна колегія:

д-р габ, проф. **Я.Гжесяк**; д-р габ, проф. **В.Гоголек**; д-р філол. н., проф. **І.Зимомря**; д-р філол. н., проф. **М.Зимомря**; д-р пед. н., проф. **І.Жорова** (відповідальний секретар); д-р іст. н., проф. **В.Ільницький**; д-р габ, проф. **Р.Каліновскі**; д-р пед. н., проф. **Ю.Кузьменко**; д-р філол. н., проф. **О.Добровольска**; д-р пед. н., проф. **Т.Мішеніна**; д-р габ, проф. **К.Новаковска**; д-р габ, проф. **Р.Паженці**; д-р філол. н., проф. **А.Печарський**; д-р габ., проф. **К.Жухелковска**; канд. філол. н., доц. **Р.Жовтани**; канд. філол. н., доц. **О.Зимомря**.

Kolegium redakcyjne:

dr hab., prof. **J.Grzesiak**; dr hab. **W.Gogolek**, prof. dr hab., prof. **I.Zymomrya**; dr hab., prof. **M.Zymomrya**; dr hab., prof. **I.Żorowa** (executive editor); dr hab., prof. **W.Pnytskyj**; dr hab., zw. prof. **R.Kalinowski**; dr hab., prof. **J.Kuzmenko**; dr hab., prof. **O.Dobrowolska**; dr hab., prof. **T.Mishenina**; dr hab., prof. **K.Nowakowska**; dr hab., prof. **R.Parzęcki**; dr hab., prof. **A.Peczarskyj**; dr hab., prof. **K.Żuchelkowska**; dr **R.Żoltani**; dr **O.Zymomrya**.

Рецензенти:

д-р габ., проф. Катажина Новаковска
д-р педагогічних наук, проф. Ігор Добрянський

Recenzenci:

dr hab., prof. Katarzyna Nowakowska
dr hab., prof. Ihor Dobriański

ISBN 978-617-8003-19-7
ISBN 978-617-8274-75-7

© Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький, 2023
© Посвіт, 2023

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Гапєєва О., Якименко І. Створення професійного сержантського складу у Збройних силах України.....	5
Grzesiak J., Zymomrya I. Rola neurokognitywistyki w perspektywie przemian transformacyjnych i konfliktów.....	16
Гуменюк І. Реалізація емотивної функції міських пейзажних описів англосмовної прози просодичними засобами.....	24
Зимомря М., Зимомря І. Джерела творчих устремлінь Олександра Астаф'єва: парадигма гуманістичних ідеалів.....	32
Ільницький В. Використання радянськими силовими органами компрометаційних форм боротьби проти націоналістичного підпілля на Дрогобиччині (на прикладі с. Нижні Гаї) (1944–1950-і рр.).....	57
Калініченко Т. Огляд перекладознавчої літератури і питання експлікації у контексті перекладу.....	72
Корольова Т., Александрова О. Фоностилїстичні особливості прозаїчних творів дитячої літератури.....	82
Корольова Т., Смаглій В., Юхимець С. Модальність у морському дискурсі.....	93
Кугай К., Вишневська М. Іншомовна компетентність студентів нефілологічних спеціальностей: проблеми та шляхи вирішення.....	105
Мальшина К. Публікації Яна Шедівого з української тематики у словенському друці 1928–1937 рр.	118
Новікова О. Особливості формування англосмовної мовленнєвої компетентності в умовах дистанційної освіти.....	128
Топчий В. «Anabasis» by Xenophon Athenians: A Source from the History of Greek Mercenaries of the V – 1st Half of the IV Century BC....	142

СУСПІЛЬНІ НАУКИ. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Голованова І., Краснова О., Ляхова Н., Краснов О. Вивчення основ публічного управління та адміністрування як необхідна складова підвищення кваліфікації керівників охорони здоров'я.....	151
Репетій С., Старостишина Ю. Вплив батьківських установок на розвиток духовної самосвідомості підлітків.....	159
Відомості про авторів	168

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ УСТАНОВОК НА РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

The article deals with the topical issue of the development of spiritual self-awareness of teenagers and the influence of parental attitudes on this process. It is noted that the development and formation of the state is influenced not only by the professionalism of specialists, but also by the level of spirituality of the individual. A person begins to realize his spiritual origin in adolescence. The features of adolescent human development and the features of the development of spiritual self-awareness are highlighted. The concepts of «spiritual self-awareness» and «parental attitudes» are revealed. The influence of parental attitudes on the development of the consciousness of teenagers and the development of spiritual self-awareness is considered.

Становлення нашої держави, її відбудова після закінчення війни залежить від рівня розвитку професіоналізму майбутніх спеціалістів. Та історія людської цивілізації доводить, що основою процвітання, могутності чи занепаду держав і цілих імперій є рівень духовного розвитку людини [7, с. 78].

Г. Сковорода зазначав, що зародки духовності людина має у своєму серці, але їх потрібно дбайливо розвивати через усвідомлення своєї істинно духовної природи та призначення у світі. Тому вчений-філософ стверджував, що людина народжується двічі: фізично і духовно. Духовне народження, на думку Г.С.Сковороди, є істинним, тому що людина осягає «божественне у собі» [8].

Розвиток духовності людини починається з раннього дитинства в процесі сімейного виховання. Саме сім'я та соціальному середовищу належить особлива місія у зберіганні традиційних, духовних цінностей, які є фундаментальними для розвитку будь-якого суспільства. Та усвідомлення духовного начала в собі людина починає в підлітковому віці.

Підлітковий вік є переломним моментом у психофізіологічному, біологічному та соціальному плані, що пов'язано зі статевим дозріванням, а також закінченням періоду дитинства і вступом у доросле життя.

Проблеми підліткового розвитку особистості присвятили свої праці вчені Д. Дюркгейм, А. Коен, Р. Мертон, В. Оржеховська, В. Синьов, В. Тюріна, Т. Федорченко, М. Фіцула, та ін. Вивчається поведінка підлітків, взаємовідносини з соціальним середовищем, внутрішні особистісні якості, інтелект тощо.

Термін підлітковий вік походить від латинського слова «adolescere», що означає «дозрівати» або «дорослішати». Підлітковий вік є одним з важливих

періодів у розвитку особистості, відзначаючи перехід від дитинства до юності. Цей період супроводжується суттєвими змінами у свідомості, активності та взаєминами особистості. Підлітковий вік має свої особливості, які впливають на психологічний, фізичний, соціальний та духовний розвиток дітей. Саме в старшому шкільному віці для підлітків стає найбільш актуальним розуміння себе, самопізнання. Підлітки виділяють для себе певну сферу інтересів і діяльності, визначаються, яку професію вони хочуть обрати в майбутньому. Водночас підлітковий вік критичний: з періоду метання і зростання духовної незалежності старшокласник поступово рухається до усвідомлення власних цінностей, розуміння і прийняття себе, формування власної особистості. Крім того, психічні процеси в цьому віці відбуваються на тлі фізіологічних змін в організмі дитини.

Здоров'я та добробут дітей і підлітків завжди є актуальним завданням для суспільства. Це свого роду інвестиції в наше майбутнє, тому що від стану здоров'я дітей, їх освіти, значною мірою залежить майбутній стан демографічних процесів, життєвий, відтворювальний і трудовий потенціал населення країни.

Підлітковий вік у вітчизняній психологічній науці розглядають як межу між дитинством і дорослістю, яка включає активну участь особи в суспільному житті та її активну діяльність. Межі підліткового віку – це 10–19 років, тобто практично повністю збігаються з періодом здобуття середньої освіти в школі. Вчені підлітковий вік поділяють на два періоди – середній і старший. У середньому підлітковому віці (від 10 до 15 років) як провідна діяльність виступає спілкування в системі суспільних відносин і суспільно корисної діяльності. У старшому підлітковому віці (період ранньої юності) (15–19 років) провідною діяльністю виступає навчально-професійна діяльність, завдяки якій у підлітків формуються пізнавальні переваги, життєві плани й формуються моральні ідеали [2, с. 128].

Особливим ставлення до підліткового віку відображається також у його назвах, наприклад, «перехідний», «критичний», «переломний». Підлітковий вік отримав назву перехідний через те, що в цей час відбувається перехід від дитинства до юності, від стану незрілості до стану зрілості. Перехід від дитинства до дорослості може розглядатися як основний зміст і специфічні відмінності всіх сторін розвитку в даному віковому періоді – моральному, розумовому, соціальному, а також фізичному. У межах цих напрямів здійснюється формування якісно нових утворень особистості – формуються елементи дорослості як результати перебудови стосунків з однолітками, дорослими, а також способів соціальної взаємодії. Духовні цінності Добра, Істини, Краси, рівності, справедливості розуміються підлітком конкретно і застосовуються у стосунках з однолітками та дорослими, а також у відношенні до себе.

Найважливішим видом діяльності перехідного віку називають спілкування з ровесниками. Безпосередньо у взаємодії засвоюються загальнови-

знані норми соціальної поведінки, моральні норми, тут формуються стосунки рівності та поваги один до одного. Якщо дитина не може знайти відповідної для неї системи стосунків у школі, то вона прагне знайти це спілкування за межами школи [4, с. 86].

Підлітковий період характеризується тим, що за зовнішніми ознаками й за своїми домаганнями – це дорослий, а за внутрішніми особливостями та можливостями – це багато в чому ще дитина. Звідси потреба в ласці, увазі, інтерес до ігор, забав, метушні, метушні один з одним, яка зберігається у підлітка. Разом із почуттям дорослості в підлітка формується самосвідомість, загострене почуття власної гідності, розуміння статевої приналежності, підвищена критичність.

У підлітковому віці з надмірною швидкістю здійснюються зміни, пов'язані зі зростанням організму. Багато підлітків, потрапляючи під залежність фізичного стану, починають сильно нервувати й звинувачувати себе в неспроможності. На цьому тлі всілякі зовнішні неприємності сприймаються особливо гостро.

К. Лазор зазначає: «Практично кожен підліток у перехідному віці стикається з безліччю різного роду труднощів і складнощів, він намагається знайти себе в різних видах діяльності. Як найважливіше придбання підліткового віку виступає відкриття підлітком власного внутрішнього світу, саме в цьому періоді виникають проблеми самосвідомості, а також самовизначення» [3, с. 72].

Саме в цей період починає розвиватися духовна самосвідомість, що допомагає вирішити усілякі негаразди, пов'язані з підлітковим віком.

Дослідження самосвідомості тривалий час цікавить науковців всього світу, оскільки даний феномен є дуже складний та багатогранний.

Проблеми свідомості та самосвідомості висвітлюються у працях таких вітчизняних учених-філософів, психологів, педагогів, як Г. Балл, І. Бех, І. Булах, І. Зязюн, С. Крилова, С. Максименко, Є. Причепій, В. Рибалка, В. Роменець, Н. Хамітов, Л. Чекаль та інші. Свідомість індивіда вважається спрямованою на зовнішній світ, що забезпечує його сприйняття та відображення. Учені-філософи трактують поняття свідомість як спрямовану розумову активність, що відображає і трансформує буття. Змістом свідомості є образи, уявлення, припущення, поняття. Свідомість може бути спрямована як на зовнішній світ, так і на себе, стаючи самосвідомістю [10, с. 192].

Самосвідомість – це виділення людиною себе із об'єктивного світу, усвідомлення свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх, дій, думок, чуттів, бажань, інтересів. Важливу роль у формуванні самосвідомості відіграє мова, яка виникає одночасно із свідомістю, та проявляється на значно вищому ступені розвитку людства.

Самосвідомість людини є вищим рівнем розвитку свідомості. Самосвідомість забезпечує усвідомлення свого існування, що дає людині змогу піднятися на найвищу ступінь свідомості.

Підлітковий вік є одним з найбільш складних періодів становлення та розвитку особистості. Однією з найважливіших новоутворень у цей період є формування самосвідомості. Самосвідомість підлітка виражається у відчутті дорослості, що визначається бажанням займати власне місце в системі реальних взаємин між людьми, намаганням здобути самостійність і визначити своє місце в суспільстві.

Самосвідомість включає в себе процеси самопізнання, самоідентифікації, самовизначення.

Учені Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль розглядають самосвідомість у двох аспектах: як усвідомлення людиною самої себе, свого становища у світі, своїх інтересів і перспектив, тобто власного «Я»; як спрямованість свідомості на саму себе або усвідомлення кожного акту свідомості. Такі підходи до розуміння самосвідомості є взаємодоповнюючими [6].

У психології поняття самосвідомості розглядається як інтегративна особливість, що забезпечує опрацювання власних схильностей, ідеалів, мотивів, поведінки та допомагає оцінити себе як індивіда, який здатний відчувати широкий спектр емоцій і почуттів, а також приймає рішення та діє відповідно до них. Учені зазначають, що самосвідомість є ключовим фактором, який впливає на вибір життєдіяльності, яка забезпечує самореалізацію, сприяє формуванню індивідуального стилю життя.

У педагогії самосвідомість трактується як усвідомлення людиною себе самої як особистості, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків і дій, їхніх мотивів і мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і до самого себе [6, с. 77].

Як зазначає І.С. Булах, самосвідомість, задаючи імпульс розвитку людини, безпосередньо включаючись у процес формування її чуттєво-образної сфери та поведінки, виступає в процесі особистісного становлення провідною силою [6]. Особливого значення вчена надає розвитку моральної свідомості особистості як засади морально-духовної самосвідомості.

Розвиток духовної самосвідомості та сенсу життя представлено в роботах вітчизняних учених: І. Бега, С. Крилової, С. Максименка, Є. Обухова, О. Олексюк, О. Отич, Н. Павлик, Е. Помиткіна, Г. Побережної, Н. Хамітова та інших.

За Е.О. Помиткіним, духовний рівень свідомості людини характеризується розумінням того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід’ємна частина [5]. Отже, рівень духовної самосвідомості особистості характеризується усвідомленням себе та інших єдиними клітинами Всесвіту, що впливає на взаємостосунки та поведінку.

Отже, усвідомлення власного духовного «Я» сприяє розвитку рефлексії своїх внутрішніх якостей і спрямовує їх на вдосконалення, що відображається на зовнішній поведінці, ставленні до інших.

Розвинена духовна свідомість допомагає усвідомлювати свій духовний потенціал, здійснювати духовно-моральну рефлексію, самоконтроль, ставитись до інших з необумовленою любов'ю.

Відомо, що спілкування є духовною потребою кожної особистості як представника суспільства. Як соціальне явище спілкування охоплює всі сфери буття і діяльності людини. У результаті взаємодії і спілкування людина стає особистістю. Змістом спілкування є знання, вміння і навички – зміст свідомості людини [6]. Змістом духовної свідомості є розуміння того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід'ємна частина. Отже, духовне спілкування на всіх рівнях і у видах передбачає ставлення до кожного і себе як до частин єдиного організму, а до тваринного і рослинного світу – як причетності до цього організму. Таке ставлення сприяє розвитку духовного єднання з Іншим. Об'єднуючою силою, яка лежить в основі духовного спілкування, є необумовлена любов.

Розглянемо думки вчених щодо феномену любові, викладені у філософській, педагогічній, психологічній літературі.

А. О. Приятельчук розуміє любов як почуття, притаманне людині, яке полягає у здатності сприймати світ, природу, життя, конкретних людей, певні предмети як умову свого існування. Відсутність цих неодмінних умов, підкреслює вчений, спричиняє непевність, почуття втрати життєдайної опори, звичайних підстав для надії [6].

На думку митрополита Антонія Сурожського, любов – це не стільки почуття, скільки стан усього єства.

У своєму дисертаційному дослідженні В.І. Жулай вводить поняття «довершена любов», яку визначає як вищу форму, як повне прийняття іншої особистості у всій конкретній її своєрідності і сприяння її індивідуальному зростанню, її творчому розкриттю і збагаченню її змісту. Вчена зазначає, що феномену любові притаманно об'єднувати (від поєднання статей до єднання спільноти, таке єднання виявляється в запереченні егоїзму); сприяти продуктивному розвитку особистості; створювати почуття безпеки щодо Іншого завдяки довірі, яку вона викликає; відтворювати нову якість міжособистісних стосунків; чинити опір «гомережам», які підсилюють роздроблення суспільства [6].

Отже, у філософії любов розглядається як умова існування, стан усього єства, універсальний принцип, що поєднує всі компоненти буття, сприяє повному прийняттю Іншого і творчому розвитку особистості.

У педагогіці цінність любові розглядається через систему відношення «учитель – учень»: любов учить почуттям і почуттю, ставленню через стан власної душі. І в даному випадку, як зазначалось раніше, вихователь повинен турбуватися насамперед не про те, які якості він хоче розвинути в дитині, а про те, як проявити саме в собі дані якості стосовно вихованця [6].

Такої ж думки дотримується і Девід Уайт, зазначаючи: «Ми можемо творити тільки за нашим образом. Іншими словами, ... кожний об'єкт приймає форму, що відповідає свідомості, яка його створила» [1, с. 288].

Згідно з Е.Фроммом, любов – це установка, орієнтація характеру, що визначає ставлення людини до світу взагалі. Вчений зазначає: «Істинна любов – це виявлення творчості, вона передбачає турботу, відповідальність і знання» [9].

Отже, враховуючи зазначені думки та положення, ми розглядаємо любов особистості з розвиненою духовною самосвідомістю як необумовлену, яка існує без залежності від будь-чого, до себе, інших людей, усього сутнього. Необумовлена любов вдосконалює людське життя і сприяє духовному єднанню з Іншим.

У підлітковому віці розвивати духовну самосвідомість і, відповідно, необумовлену любов мають допомогти батьківські установки.

Сучасні учені розглядають батьківські установки як стереотипні правила поведінки, які використовуються батьками у процесі побудови відносин з дитиною (підлітком) і виражаються в діях, словах, жестах. Батьківські установки є важливим фактором, що впливає на формування та становлення особистості в цілому, так і її окремих елементів, в тому числі самосвідомості.

А. Лічко та Е. Ейдемільер запропонували класифікацію стилів сімейного виховання, які є способом реалізації батьківських установок:

1. Гіпопротекція або брак опіки та контролю за поведінкою. Такий тип виховання часто полягає у повній бездоглядності, проявляється як брак уваги та турботи до загального благополуччя дитини, справ, інтересів, тривожних переживань.

2. Домінуюча гіперпротекція. Даний тип виховання характеризується вираженим відчуттям турботи, надмірною увагою, що поєднується із дріб'язковим контролем, значною кількістю обмежень та заборон. Це спричиняє нездатність до самостійності, відсутність ініціативи, нерішучість та невміння самостійно вирішувати проблеми. Такий підхід батьків викликає у дитини почуття протесту через відчуття неповаги до власного «Я».

3. Гіперпротекція у вигляді культу дитини: виховання на кшталт кумир сім'ї, потурання всім бажанням дитини, надмірне заступництво і боготворіння, непомірно високий рівень домагань до підлітка. Такий підхід виховання співвідноситься із недостатньою завзятістю та розрахунком на власні ресурси дитини.

4. Емоційне заперечення: ігнорування потреб дитини, часто грубе ставлення .

5. Підвищена моральна відповідальність. Такий тип відносин зазвичай не відповідає віку та актуальним можливостям підлітка. Батьки ставлять надзвичайно високі вимоги до своїх дітей, настаюючи на абсолютній чесності, відчутті обов'язку, порядності та прийняття відповідальності за власне життя та благополуччя родини. Це супроводжується настійливими очікування-

ми великих досягнень у житті. Однак цей підхід включає в себе ігнорування реальних потреб дитини, її власних інтересів, а також недостатню увагу до її психофізичних особливостей, особливо в підлітковому віці.

В. Трохтій розглядає батьківські установки як спосіб чи готовність діяти певним чином по відношенню до власної дитини. Він вказує, що у формуванні батьківських установок обоє батьків відіграють важливу роль. Батько з матір'ю, не тільки відображають дійсність та емоційно переживають її по-різному, але й осмислюють, здійснюючи ряд дій з метою усвідомлення їх вимог дитиною.

Сучасні психологи відзначають, що батьківські установки є багатозначним психологічним фактором, який визначає модель поведінки людини у сімейному житті, визначає формування усвідомлення власного «Я». При цьому батьківські установки можна поділити на дві категорії: позитивні і негативні. Позитивним можна вважати установки, що мають позитивний вплив на становлення особистості дитини, враховують її психологічний простір, особистісні потреби та бажання, забезпечують гармонійне існування в колі сім'ї. Позитивні батьківські установки загалом сприяють зростанню дитини над собою, допомагають подолати труднощі, які виникають на шляху, забезпечують формування довіри до дорослого, дозволяють зрозуміти, що близькі люди готові надати необхідну підтримку та допомогу у ситуаціях, які того вимагають. Недарма засновник психоаналізу З.Фрейд писав, що всі психологічні проблеми пов'язані з конфліктами, які виникли ще в дитинстві під час проживання в сім'ї з батьками. За його теорією, батьківські установки є причиною формування комплексів, замкнутості і т.п. У такому разі слід говорити про негативні батьківські установки, які мають деструктивний вплив на дитину, оскільки виступають обмежувальним фактором розвитку, спричиняють формування негативних психологічних характеристик, у підлітковому віці – загостренню акцентуацій характеру.

У звичайних фразах повсякденно батьки дають дитині установки, навіть не звертаючи на це увагу. Установка, яка дається хоча б один раз, не зникає і будь-якої миті може вплинути на життя дитини (підлітка), або ж на його поведінку й почутті. Якщо вже у дитини створено негативну установку, то проти неї можна протиставити лише контр установку, причому вона постійно повинна бути підкріплювана позитивними проявами з боку батьків та оточуючих.

Учені-психологи зазначають, що будь-які установки від батьків здаються їм безневинними і виходять із кращих спонукань, але ефект може бути протилежним і психологічне здоров'я дитини зазнає впливу. Це, в свою чергу, провокує глобальні особистісні деформації в людині, які визначають вектор розвитку всіх сфер. У такому спектрі батьківські установки можна розглядати як детермінанти розвитку психологічної сфери особистості, в тому числі і самосвідомості. Тут слід врахувати вікові особливості підліткового віку. У цей період відбувається емансипація від батьків, виникає потреба

незалежності, проявів поваги до власних секретів. У підлітковому віці відбувається розподіл сфер впливу між батьками і ровесниками.

Якщо в сім'ї постійно виникає непорозуміння, то можуть скластися умови для девіантної поведінки підлітка. Вченими С. Холл, Т. Титаренко, С. Яковенко та ін. девіантна поведінка розглядається як відхилення від соціально-психологічних і моральних норм, антисоціальний приклад вирішення конфлікту, який виявляється в порушенні суспільно прийнятних правил та шкоді, нанесеній людському благополуччю. Тому батькам слід бути уважними у взаємовідносинах у сім'ї і з повагою ставитись до дитини.

На думку В. Зінченка, основним фундаментом позитивного формування самосвідомості особистості у підлітковому віці є схвалення дитини на дитячо-батьківських відносинах. Спочатку формування структури самосвідомості відбувається неусвідомлено, через сукупність впливів дорослих на підлітка.

У питаннях, пов'язаних зі стилем одягу, зачіскою, часом повернення додому, дозволами та вирішенням шкільних і матеріальних питань, підлітки частіше спрямовуються на однолітків, а не на батьків. Однак у їхньому ставленні до фундаментальних аспектів соціального життя, головним чинником впливу все ж залишається вплив батьків. Тому роль батьківських установок є досить великою і визначальною у становленні підлітків, зокрема, їх духовної самосвідомості.

За народною традицією високодуховною вважається людина мудра, порядна, відповідальна, чесна, совісна, сповнена добра, яка піклується не тільки про себе, а й готова допомогти іншим.

Для підлітка взаємовідносини батьків є цінним ресурсом знань про структуру сім'ї та її функціонування. Батьківські установки та очікування відіграють важливу роль у механізмах сімейної системи, вони дозволяють підлітку несвідомо чи усвідомлено формувати уявлення про власний життєвий шлях, норми прийнятної поведінки, а також уявлення про способи досягнення мети в рамках спланованого життєвого сценарію.

На території нашої країни ще з глибокої давнини сім'я мала міцні духовні корені. Народна педагогіка будувалась на вихованні любові до праці, шанобливого ставлення до батьків, дітей, взаємоповазі. Батьки були завжди прикладом для дітей у всьому. Тому сім'ї були дружніми, вміли справлятися з будь-якими труднощами.

Сьогодні, щоб виростити достойне високодуховне покоління, здатне вистояти у будь-яких негараздах, батькам потрібно мати ті якості, які вони хочуть бачити у своїх дітях. Батьки, удосконалюючи свої внутрішні якості, створюють поле любові у сім'ї, в якому всім затишно. Щоб допомогти дітям, зокрема підліткам, розвивати духовну самосвідомість, батьки мають вести усвідомлену життєдіяльність, духовно зростати. У таких сім'ях батьківські установки будуть мати позитивні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфорт Х. Менеджмент, коли віра має значення: пер. с англ. Київ, 2003. 356 с.
2. Духовні проблеми дітей України: монографія / за ред. Ж. В. Петрочко. Київ: Калита, 2005. 108 с.
3. Лазор К. П. Основні теоретичні підходи до розуміння причин девіантної поведінки підлітків. *Науковий журнал «Габітус»*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 21. С. 72–76.
4. Підлітковий вік. 2023. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/adolescence> (дата звернення: 12.06.2023).
5. Помиткін Е. О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» Київ, 1998. 259 с.
6. Репетій С. Т. Розвиток духовності особистості майбутнього фахівця: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 170 с.
7. Репетій С. Т. Розвиток духовності особистості як засіб консолідації суспільства. *Науковий журнал «Science Rise». Педагогічна освіта*. Харків: НВП ПП «Технологічний центр», 2015. № 10/5. С. 77–80.
8. Сковорода Г. С. Твори: у 2-х ч. Київ: АН УРСР, 1961.
9. Фромм Е. 2023. Мистецтво любові. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/mystetstvo-lyubovi/11>
10. Хамітов Н. В., Крилова С. В. Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія. Київ: КНТ, 2023. 259 с.